

Zenon Jasiński, Kazimierz Rędziński, Polscy uchodźcy i polskie szkoły w Czechach i na Morawach w czasie I wojny światowej, Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1985, ss. 104

Materiał zawarty w książce podzielony jest na dwie części. Pierwsza część „Polscy uchodźcy i wysiedleńcy w Czechach i na Morawach po wybuchu I wojny światowej”, a druga „Polskie szkolnictwo na uchodźstwie w Czechach i na Morawach w latach I wojny światowej”.

W pierwszej części autorzy opisują przyczyny i rozmiary masowej migracji ludności polskiej w momencie wybuchu I wojny światowej. Przedstawiają problemy z jakimi zetknęli się uchodźcy na nowych terenach. Opisują również stosunek mieszkańców miast i miasteczek Czech, Moraw, Styrii i Dolnej Austrii do uchodźców. Część ta przedstawia trudności życia różnych grup, w tym dużej grupy Polaków pochodzenia żydowskiego. Autorzy w tym rozdziale opisują: zaskoczenie władz austro-węgierskich rozmiarami uchodźstwa, jak również stopniowe tworzenie się instytucji niosących pomoc ewakuowanej i wysiedlonej ludności polskiej, organizację życia, kształcenia i wychowania w warunkach wojennych.

Druga część publikacji ukazuje chaos w organizacji szkolnictwa polskiego w Czechach i na Morawach spowodowany przedłużającą się wojną. Część ta zawiera informacje: o kadrze nauczycielskiej, ilości szkolnych oddziałów, realizowanych przedmiotach, programach nauczania, profilach szkół, organizacji kursów dla młodzieży pozaszkolnej i nauczycieli, formach prowadzenia egzaminów dojrzałości, oraz wykaz miejscowości, w których powstały polskie szkoły. W tej części autorzy opisują również szkolnictwo żydowskie, rodzaje szkół, programy nauczania, programy pracy wychowawczej, rozmieszczenie szkół. Duży fragment publikacji zawiera dane o działalności Komitetu Szkolnego i Polskiego Inspektoratu Szkolnego w Pradze. Końcowy fragment książki przedstawia trudności związane z prowadzeniem i organizowaniem szkół polskich na terenie Cesarstwa Austro-Węgierskiego. Publikacja jest bogato ilustrowana fotografiami z tamtego okresu.

Andrzej Litwin

Stefania Walasek, Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na ziemiach polskich w latach 1914-1923, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, ss. 260

W 1996 roku Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego opublikowało, cenną dla historii oświaty, pracę Stefani Walasek *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na ziemiach polskich w latach 1914-1923*. Rozprawa ta ma duże znaczenie dla badań nad dziejami oświaty, gdyż wypełnia lukę w opracowaniach dotyczących historii szkolnictwa średniego okresu I wojny światowej i pierwszych lat II Rzeczypospolitej.

Jako zasadnicze zagadnienia tej pracy można wyróżnić:

- wpływ polityki władz zaborczych i okupacyjnych (lata 1914-1918) na funkcjonowanie polskiego i mniejszościowego szkolnictwa średniego;
- wpływ wydarzeń politycznych i militarnych (lat 1918-1921) na losy szkolnictwa średniego;
- rola społeczeństwa polskiego w obronie i organizowaniu szkolnictwa średniego w latach 1914-1921;
- proces przejmowania szkół przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego;

– ujednoczenie organizacyjne szkół średnich w całej Rzeczypospolitej.

Datę wybuchu pierwszej wojny światowej przyjęła autorka za wstępną w analizie problemu. Wydarzenie to zdeorganizowało europejski porządek polityczny. Od tego momentu prace nad polskim systemem oświatowo-wychowawczym miały charakter ponadzaborowy. Utworzenie w owych warunkach, jednolitej organizacyjnie, programowo i wychowawczo szkoły średniej było jednak niezwykle trudnym zadaniem.

Do szkolnictwa średniego autorka zalicza głównie gimnazja, chociaż nie pomija innych szkół ogólnokształcących, które powstały jeszcze w okresie zaborów. Należały do nich: progimnazja, licea żeńskie, wyższe szkoły żeńskie i męskie oraz szkoły średnie żeńskie.

Pierwszy rozdział pracy autorka poświęca omówieniu stanu szkolnictwa w poszczególnych zaborach, w latach poprzedzających wybuch I wojny światowej. Zwraca uwagę także na oświatę pozaszkolną, którą objęta była polska młodzież. W zaborze pruskim i rosyjskim nie funkcjonowało bowiem polskie szkolnictwo.

Kolejne rozdziały, tj. II-IV obejmują lata 1914-1918, tj. od momentu wybuchu I wojny światowej do momentu odzyskania niepodległości w 1918 roku.

Sytuację szkolnictwa średniego na ziemiach zaboru austriackiego i rosyjskiego autorka przedstawia na tle wydarzeń militarnych okresu I wojny światowej. Wojna wpływała na kierunek polityki państw zaborczych oraz na stosunki między Polakami a innymi narodami. W tych rozdziałach dużo uwagi autorka poświęca Białorusinom, Ukraińcom, Żydom, Litwinom, ich postawie wobec okupanta, a także wynikającym z tego reakcjom polskiego społeczeństwa.

Autorka ukazuje, jak mniejszości narodowe, nie mogąc zrealizować swych aspiracji państwowych, dążyły do zorganizowania własnego narodowego szkolnictwa, jak polskie społeczeństwo dążyło do zorganizowania polskiej szkoły z najczystym językiem wykładowym, treściami nauczania i wychowania w duchu polskim.

W kolejnym rozdziale pracy autorka przedstawiła udział młodzieży w walkach o wyzwolenie ziem polskich. Podkreśliła głównie zasługi polskich gimnazjalistów, a także ukazała zaangażowaną postawę młodzieży ukraińskiej, która również walczyła o niepodległe państwo.

Rozdziały: VI i VII zapoznają czytelnika z pracami na polu szkolnictwa w odrodzonej Rzeczypospolitej. Przedstawiają prace Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, których celem było organizacyjne i programowe zjednoczenie szkolnictwa na wszystkich polskich ziemiach. Na przestrzeni czterech lat MWR i OP wypracowało programy nauczania i wychowania, uporządkowało szkolnictwo prywatne, podjęło akcję upaństwowiania szkół. Nie ustosunkowało się jednak zdecydowanie do szkół średnich mniejszościowych. Autorka wskazuje, iż poczynania ministerstwa oświaty wobec tych szkół były wyznaczone polityką rządu polskiego wobec mniejszości narodowych, głównie wobec narodów zamieszkujących Kresy Wschodnie.

Nie pomija również spraw szkolnictwa średniego na Śląsku. Przedstawia funkcjonowanie szkół ogólnokształcących, umożliwiających młodzieży zdobywanie wykształcenia na poziomie średnim.

Autorka pracy wysoko ocenia poczynania rządu i MWR i OP w zakresie unifikacji systemu szkolnego. Podkreśla, iż mimo trudnej sytuacji społecznej i trwających walk o granice Rzeczypospolitej, udało się stworzyć jednolity system szkolny, w którym ważną rolę wyznaczono szkole średniej – gimnazjum.

Końcowe zagadnienia pracy dotyczą lat 1922-1923. Autorka ukazuje jak w roku szkolnym 1922-1923 zakończono tworzenie administracji szkolnej wszystkich szczebli oraz jak MWR i OP, jako naczelny organ administracji szkolnej, mogło po raz pierwszy egzekwować wydane wcześniej przepisy i rozporządzenia szkolne na terytorium II Rzeczypospolitej.

Danuta Apanel